

ἩΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Πέμπτος

Συνδρομή ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.—Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ
1 ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους καὶ εἶνε ἰτησία—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

19 Μαρτίου 1878

ΠΑΝΟΜΟΙΟΥΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΡΙΖΟΥ

J. Riz

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΡΙΖΟΥ

Πρὸς τὴν φιλιτάτην Κυρίαν Ζιελίκαν Ρίζου.
Φιλιτάτη Κυρία,

Ἡ πρὸς ἐμὲ ἐπιστολή σας ἦτον πλήρης ἀπὸ αἰσθήματα εὐγενῆ καρδίας εὐγενεστάτης· ἐξέφραζεν αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐγγυῶνται κατὰ βεβαιότατον βαθμὸν εἰς τὸν φιλόστοργον ἐμὲ πατέρα τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ὑπερφιλτάτου μοι Κωνσταντίνου. Συμπεράνατε λοιπὸν, Κυρία μου, πόσον ἡ ἐπιστολή σας μ' ἐχαροποίησε, συμπεράνατε πόσον ζωνηρὰ ἀνέβρουσαν ἀπὸ τὴν πατρικὴν καρδίαν μου αἱ ὑπὲρ ὑμῶν ἀμφοτέρων τῶν φιλιτάτων εὐχαί μου, ὅταν ἀνέγνωσα τὸ πολυτιμον ἰδιοχειρὸν σας.

Ἵστερον ἀπὸ τόσας οἰκιακὰς μεγάλας καὶ ἀλληλοδιαδόχους συμφορὰς, αἱ ὁποῖαι μ' ἐπότισαν μέχρι τρυγῆς ἀλλεπάλληλα ποτήρια πικριῶν ἀνυποφόρων, πεπρωμένον ἦτον* ἡ φιλιτάτη Ζέλια νὰ μὲ ζωογονήσῃ διὰ τῆς εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν προξενεῖ εἰς τὸν υἱὸν μου. Εἰς τὰ εὐκρατα κλίματα, Κυρία, ὅταν κατὰ τὸν χειμῶνα λάμπωσιν ἐξαίφνης αἱ ἡλιακαὶ ἀκτίνες εἰς τὸν αἰθέρα, πόσον φαίνονται γλυκύτεραι καὶ θερπνότεραι παρὰ τὰς ἐαρινὰς ἀκτίνας. Τὸ αὐτὸ ἠκολούθησεν εἰς ἐμὲ, ὅταν ἀνέγνωσα τὴν ἐπιστολήν σας. Εἰς τὸν χειμῶνα τῆς παρακμασάσης ἡλικίας μου, συναδευμένον μὲ τόσας λύπας, ἀνατείλασα ἡ πληροφορία περὶ τῆς εὐζωίας τοῦ υἱοῦ μου, ἐφαιδρυνε τὴν καρδίαν μου εἰς ὑπερβολήν.

Ἦθελα σὰς ἀπαντήσῃ, φιλιτάτη, εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐὰν ἦτον δυνατὸν νὰ ἐκφράσω δι' αὐτῆς τὰ πατρικά μου αἰσθήματα μὲ τὴν αὐτὴν ἐνεργητικότητα τοῦ γράμματός σας. Θελήσατε λοιπὸν νὰ δεχθῆτε τὰς βεβαιώσεις τῶν αἰσθημάτων μου παριστανομένας εἰς γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὁμιλεῖτε κάλλιστα καθὸ Ἑλληνίς, καὶ γράφετε ὡσαύτως, καὶ μὴ ἀμφισβιάλετε, ὅτι

σὰς εὐχομαι πατρικώτατα, καὶ σὰς ὑπεραγαπῶ ὡς κόρην μου παμφιλτάτην.

Ἄθῆναι, τὴν 26 Μαρτίου (7 Ἰουνίου) 1840.

Ὁ εὐχέτης πατὴρ
Ι. ΡΙΖΟΣ.

Ὁ κ. Κ. Σάθας ἐκδίδει μετ' οὐ πολὺ ἐν Βενετίᾳ σπουδαιότατον καὶ ὅλως πρωτότυπον σύγγραμμα, ἧτοι συλλογὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντων μνημείων τοῦ ἐπὶ τῶν μέσων αἰῶνων ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ὁ μετ' οὐ πολὺ δημοσιευόμενος πρῶτος τόμος, περιέχον τέσσαρας τραγωδίας καὶ κωμωδίας, συνοδεύεται καὶ διὰ μακροτάτης εἰσαγωγῆς ἐν ἣ ἐξιστοροῦνται αἱ παράδοξοι τύχαι τῆς θεατρικῆς σκηνῆς τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν ὑπὸ τοῦς Φράγκους Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν κ. Σάθαν οἱ Βυζαντινοὶ οὐ μόνον διετήρησαν τὸ παλαιὸν ἑλληνικὸν θέατρον, ἐν τῷ ὁποίῳ παρίσταντο ἰδίως αἱ κωμωδίαὶ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Μενάνδρου, ἀλλὰ καὶ πρῶτοι ἐμόρφωσαν τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ τὸ δημοτικὸν θέατρον, τὰ ὁποῖα ἀπλῶς ἀπεμιμήθη ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ ἐπομένῃ διατριβῇ, ἀποτελοῦσα μέρος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ εἰρημένου συγγράμματος, ἀπεστάλη, τῇ αἰτήσει ἡμῶν, πρὸς δημοσίευσιν ἐν τῇ Ἑστίᾳ ἐξ αὐτῆς παρελήφθησαν μέρη τινὰ καὶ αἱ πολλαὶ ὑποσημειώσεις

Σ. τ. Δ.

Περὶ τῆς θεατρικῆς σκηνῆς ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

Βεβαίως θὰ ἐκπλαγῶσι πολλοὶ ἀκούοντες τὴν παράξενον εἰδησιν περὶ ὑπάρξεως ἑλληνικοῦ θεάτρου ἐν τοῖς μέσοις καὶ τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ἐνῶ ἴσως ὀλίγοι ἐγίνωσκον μίαν καὶ μόνην Κρητικὴν τραγωδίαν, τὴν Ἐρωφίλην, θὰ ἐκπλαγῶσι δὲ πλείοτερον οἱ ἱστορικοὶ τοῦ νεωτέρου θεάτρου βλέποντες ὅτι ἡ παλαιὰ θυμέλη* δὲν ἐπυρπολήθη ἐν μέσῳ τῶν φλογερῶν ἀναθεμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἐξηκολούθησε ζήσασα ἄδοξον μὲν καὶ ἄθλιον βίον, ἀλλ' ὅπως δὴποτε ἐπέζησε μέχρις οὗ ἡ τουρκικὴ βαρβαρότης κατεπόνιζε πᾶν σπέρμα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ὡς γνωστὸν, οἱ πρῶτοι τοῦ Χριστιανισμοῦ πατέρες μετὰ πεισμονῆς σφοδροτάτης ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ θεάτρου, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ζωηρὰ καὶ ἀνεπίληστος ἐπέζησεν ἡ παράδοσις τοῦ ἐπὶ Νέρωνος διαδραματισθέντος κατὰ τῶν χριστιανῶν φρικώδους ἐκεῖνον θεατρικοῦ μαρτυρίου,

1. Θυμέλη καλεῖται ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὀρχήστρας (τοῦ κυκλοτεροῦς δηλ. γόρου τοῦ μεταξὺ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς κτωτάτης σειρᾶς τῶν ἐδωλίων τῶν θεατῶν) τετραγωνικὸς βωμός, περὶ ὃν ὠρεῖτο ὁ χορὸς. Ἡ θυμέλη ἦτο ἱερὰ εἰς τὸν Διόνυσον, τὸν προστάτην τῶν δραματικῶν παραστάσεων, διότι ἐκ τῆς διονυσιακῆς λατρείας παρήχθη τὸ δράμα. Θυμελικὸς δὲ, ὅπως καὶ διονυσιακὸς, εἶνε λέξις ἰσοδύναμος πρὸς τὸ σκηνικός.

Σ. τ. Δ.

ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἐβλεπον κατ' ἐξακολούθησιν ἀπὸ τῆς σκηνῆς διακωμωδούμενα τὰ ἱερώτερα τῆς πίστεως μυστήρια· ἂν καὶ οἱ δύο οὗτοι λόγοι ἀρκοῦσιν εἰς ἀποχρώσαν δικαιολόγησιν τοῦ πρὸς τὴν θυμέλην ἀσπόνδου τῶν τότε χριστιανῶν μίσους, οὐχ ἦττον δύναται νὰ προστεθῆ καὶ τρίτος τις, ὅτι δηλαδὴ πολλάκις ἀποπειραθέντες οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τὴν ἐκχριστιάνισιν τῆς σκηνῆς, ἀπέτυγον.

Καὶ τὰ μὲν κατὰ τῶν χριστιανῶν σπαραξικάρδια θεατρικὰ ὄργια τοῦ Ἀντιχρίστου τῆς Ἀποκαλύψεως μετὰ πολλῆς χάριτος ἀλλὰ καὶ τινος ποιητικῆς ἐλευθερίας περιέγραψεν ὁ Ῥενάν· ὡς δὲ παρακατιόντες θέλομεν ἶδει, τὰ Συναξάρια διέσωσαν πολλοὺς βίους θεατρικῶν οἴτινες, ἐνῶ διεκωμῶδουν τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα, ὑπὸ θείας αἴφνης ἐμπνεύσεως φωτισθέντες μετὰ κατανύξεως ὡμολόγησαν ἀπ' αὐτῆς τῆς θυμέλης τὸν χριστιανισμὸν καὶ καρτερικώτατα ὑπέστησαν τὸ μαρτύριον. Αἱ ἀπόπειραι Μεθοδίου τοῦ μάρτυρος, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἀπολλιναρίου τοῦ Λαοδικέως καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ἀθανάτων τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς προΐοντων διὰ τῶν σκηνῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, εἰς οὐδὲν ἕτερον συνετέλεσαν ἢ ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ χριστιανικὴ φαντασία ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἄλλα ἀριστουργήματα πλὴν δραματικῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ τότε χριστιανοὶ σιωπηλῶς πως ἐπέκριναν τὰς θεατρικὰς ταύτας ἀποπειράς ἀρκεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ γεγονός ὅτι οὐδεὶς τῶν βυζαντινῶν σχολιαστῶν ποιεῖται λόγον τινα περὶ αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὴ ἡ ἀπώλεια τοῦ θεάτρου τούτου, τοῦ ὁποίου ἐν καὶ μόνον δῶμα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς, ὁ Χριστὸς πάσχω· ἀλλὰ καὶ τούτου πολὺ ἀμφισβητεῖται ὁ πατήρ, κάλλιον δ' ἤθελεν εἶσθαι ἂν σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπώλετο, διότι, ἐνῶ τεχνικῶς ἐξετιμήθη ὡς ψυχρολογικὴ ἀπομίμησις τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Λυκόφρονος, ἔχει καὶ τὸ ἐλάττωμα νὰ παριστᾷ τὴν Παναγίαν μᾶλλον ὡς Ἐκάβην κλαίουσαν ἐπὶ τῇ ἀπολείᾳ τῶν τέκνων αὐτῆς ἢ ὡς Θεομήτορα χριστιανικῶς θρηνοῦσαν ἐπὶ τῇ σταυρώσει τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ τὸν τελικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ θρίαμβον ἤρξατο ὁπωσοῦν κοπάων ὁ κατὰ τοῦ θεάτρου ἀμείλικτος πόλεμος τῶν πρώτων χριστιανῶν· δυστυχῶς ὅμως νέον ἔναυσμα ἐξ ἀπροόπτου ῥιφθὲν ἀνεξωγογήνησε τὸν ὑποτρέμοντα ἤδη σπινθήρα τῆς ἀντισκηνικῆς καταφοράς, ἀμέσως δὲ τὸ τέως πολεμοῦμενον ὡς ἀντιχριστιανικὸν θέατρον μετὰ πλειοτέρως ζήσεως ἀνεθεματίσθη ὡς αἰρετικόν. Ἀφορμὴ τῆς νέας ταύτης ἀντιθυμελικῆς σταυροφορίας ἐγένετο ὁ διάσημος αἰρεσιάρχης Ἄρειος, ὅστις πρὸς ταῖς ἄλλαις κεινοτομίαις ἐφαντάσθη ἵνα εἰσαγάγῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καὶ πλῆρες θεατρικὸν σύστημα, αὐτὸς οὐ-

τος συγγράφας τὰ ἀναγκαῖα δράματα καὶ τοὺς διὰ τὸν λαὸν θεατρικοὺς ὕμνους, κατὰ μίμησιν, ὡς λέγεται, ἐνὸς τῶν ἀγαλαττοτέρων Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν, τοῦ Κρητὸς Σωτάδου. Ἡ κατὰ πνίξις τοῦ μεγάλου σχίσματος ἢ τῆς θυμελικῆς αἰρέσεως, ὡς ἔλεγον οἱ τότε, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκτοτε ἀναφαινομένην πρὸς τὸ θέατρον χριστιανικὴν ἀνοχὴν· καίτοι δέ τινες τῶν σφόδρα ζηλωτῶν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐξεσφενδόνιζον κατὰ τῆς σκηνῆς ὑπόκωφόν τι ἀνάθεμα, οὐχ ἦττον πλὴν τῶν κοσμικῶν καὶ αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς ἠδύναντο ἄνευ σπουδαίου σκανδάλου νὰ θεατροκοπῶσι· τὸ παραδόξον δὲ ὅτι ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος τὸ θέατρον εἰσβάλλει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ μετ' ἐλευθεριῶν τὰς ὁποίας ἕως οὐδ' αὐτῆς ὁ Ἄρειος ἐφαντάσθη.

Ἀναντιρρήτως ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ πολὺ ἀπέβαλεν ἐν Βυζαντίῳ τῆς παλαιᾶς αὐτῆς λαμπρόντος διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον ὅτι ἡ ἀλλουχία τοσοῦτων διωγμῶν, ἀναθεμάτων καὶ καταθλιπτικῶν νόμων εἶχον ἀμαυρώσει τὸ παλαιὸν αὐτῆς γόητρον, τὸ δὲ ἐπάγγελμα τοῦ θεατρικοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἠτιμώθη, ὥστε ὁ μετερχόμενος τοῦτο, ἐπὶ μισθῷ μάλιστα, ἐστερεῖτο καὶ τῶν εὐτελεστέρων ἀστικῶν δικαιωμάτων. Οὐτε κληρονομικὰ δικαιώματα εἶχεν ὁ σκηνικός, οὔτε ὡς μάρτυς ἐπὶ δικαστηρίου ἠδύνατο νὰ παραστῆ. Καταγεγραμμένος ἐν τῷ θυμελικῷ μητρώῳ ὤφειλε νὰ ζήσῃ καὶ ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ σκηνῇ· ἡ ἐκκλησία οὐ μόνον τῷ ἠρνεῖτο τὴν ἐπιθανάτιον παρηγορίαν, ἀλλὰ καὶ δυσκόλως τῷ ἐπέτρεπε τὸ τε βάπτισμα καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων· ὤφειλε νὰ μὲνη ἐν τῇ θυμέλῃ Ἕλληνας, δηλαδὴ ἄπιστος, ἂν δέ ποτε ὡμολόγηε τὸν χριστιανισμὸν ἐπ' ἐλπίδι βελτιώσεως τύχης, ὁ δῆμος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν σύρῃ διὰ τῆς βίας ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὸν ἀναγκάσῃ εἰς ἐπανάληψιν τῆς παλαιᾶς τέχνης, ἥτις φυσικῶς ἠκύρου τὸ βάπτισμα· δημοσίῳ ἑράνῳ τρεφόμενος, μόνην ἀποστολὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶχε τὴν διασκίδασιν τοῦ τρεφοντος αὐτὸν δήμου· «ἦν ἡ τῆς πόλεως χαρμονὴ, πάντες γὰρ ἐτέρποντο ἐκ τῆς τούτου ἡδυφονίας», λέγει τὸ Συναξάριον τοῦ ἐκ σκηνικῶν ἀγίου Φιλήμονος.

Αἱ ἐπὶ τῆς θυμέλης ἀναβαίνουσαι γυναῖκες ἔπαινον προστατευόμεναι ὑπὸ τοῦ νόμου· μεταβάλλουσαι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα εἰς παλαιὴν ἑλληνικὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑταίρας ἢ αὐλητρίδος, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς χριστιανικόν, ἐγένοντο ἔρμαιον τῶν διεφθαρμένων θεατῶν, πρὸ πάντων δὲ τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐξασκούντων κηδεμονικὰ τινα δικαιώματα δικηγύρων (σχολαστικῶν)· πολλάκις ἀπλῆ ὑπόνοια ζηλοτύπου ἐραστοῦ ἤρκει ἵνα περικαρῆ ἢ δυστυχῆς τὴν ὠραίαν αὐτῆς κόμην καὶ οὕτως ἠτιμωμένη ἀποβληθῆ διὰ παντὸς τῆς σκηνῆς

καὶ ζητήσῃ ἀτιμότερον κρυπτήριον τῆς αἰσχύνης αὐτῆς, διότι καὶ αὐταὶ αἱ θύραι τῆς ἐκκλησίας δὲν ἠνοίγοντο τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὴν σκηνηκίην, καὶ μάλιστα τὴν *κουτρούλην*.

Μέχρι τοῦ Θεοδοσίου αἱ θυμελικαὶ διατήρησαν τοῦλάχιστον τὸ προνόμιον τῆς πολυτελείας, ἥτις ὅπως ὀλίποτε ἱκανοποιεῖ τὴν γυναικεῖαν ματαιότητα ἀντὶ τοσοῦτων ἄλλων στερησέων· ἐπὶ τῶν διαδόγων ὅμως αὐτοῦ ταῖς ἀφηρέθη καὶ ἡ μικρὰ αὐτῆ παρηγορία, αὐστηραὶ δὲ διατάξεις ἐκανόνισαν τὴν λιτότητα τῆς θυμελικῆς ἐνδυμασίας, ἥτις οὐδὲν ἤττον διετήρησεν ἐτι θέλητρα ἱκανὰ ἵνα σαγηνεύσῃ καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας πρὸς μεγίστην τοῦ Χρυσοστόμου δυσαρέσειαν, ἀκαταπαύστως διαμαρτυρομένου κατὰ τῆς σκηνηκῆς ψώρας ἥτις ἡμέραι ἐλυμαίνετο τὸ ποίμνιόν του.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον ἠτιμώθη τὸ σκηνηκὸν ἐπάγγελμα, ὥστε ἡ μὲν μιμᾶς ἐσήμαινε τὴν εἰσαίραν, τὸ δὲ μιμάριον τὸ χυμαυτεῖον.

Περίεργον μνημεῖον τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Α' (474) πιστῶς ἐξεικονίζει τὴν τότε ἀτιμοτάτην τῆς σκηνηκῆς κατάπτωσιν, εἶναι δὲ τοῦτο τὸ Συναξάριον τοῦ τότε ἀμάσσαντος ἀγίου Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ συγγραφεὲν ὑπ' ἐνὸς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἡ τιμὴ τῆς ἀνορθώσεως τῆς θυμέλης ἐκ τοσαύτης μακροχρονίου καταπτώσεως ἀνήκει εἰς τὸν πρῶτον ἐν Βυζαντίῳ βασιλεύσαντα Ἕλληνα τὴν καρδίαν, ὡς δὲ λέγουσιν οἱ σύγχρονοι καὶ τὴν καταγωγὴν, τὸν ἐξ Ἐπιδάμου Ἀναστάσιον τὸν Δίκωρον (491-518) ὡς θέλομεν ἴδει παρακατιόντες, ὁ φιλόμουσος οὗτος μονάρχης οὐ μόνον ἐκθύμως ἐπροστάτευσεν τοὺς ἀπανταχοῦ τοῦ ἀπεράτου αὐτοῦ κράτους ἠθοποιοῦς, προσκαλέσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς ἐπισημοτέρους καὶ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τούτους τιμῆς καὶ εὐεργετήσεως, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς κατ' ἐπανάληψιν φόρους ἐδώρησεν εἰς τὸ ὑπήκουον ἵνα διὰ τούτων συντηρηθῶσι τὰ θέατρα, καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅτι ἐπέτρεψε τὴν ἀπὸ σκηνηκῆς διακωμώδησιν πάσης συγχρόνου κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς κακίας καὶ παρεκτροπῆς· μία ἀπλῆ τραγωδία ἐπὶ τοσοῦτον συνεκίνει τὸν φιλοθέατρον μονάρχην, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ διαδραματίζοντες ἀπὸ σκηνηκῆς τὰ παράπονα αὐτῶν κατῶρθον τὴν βίτικὴν θεραπείαν πεπαλαιωμένων κακῶν, ἀφ' ὧν οὔτε μακροχρόνιοι γογγυσμοὶ οὔτε διαμαρτυροῦσαι σφοδραὶ ἤρκεσαν ἵν' ἀπαλλάξωσιν αὐτούς τὸ περίεργον δὲ ὅτι ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ὁ τοσοῦτον ἐνδιαφέρον ἐπιδείξας ὑπὲρ τῆς κοσμικῆς σκηνηκῆς, ἐδείχθη ψυχρὸς ἐκτιμητῆς τοῦ χριστιανικοῦ θεάτρου, ὡς τοῦτο πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ παθήματος Δωροθέου τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐξορισθέντος εἰς Ἀφρικὴν διὰ τὴν πολυστιχὸν τραγωδίαν αὐτοῦ «προφητεία τῆς

νῦν καταστάσεως.» Τὸν φιλοθέατρον Ἀναστάσιον μιμούμενος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Θεοδώρικος Α' διέταξε τὴν ἐπανάληψιν τῶν πῶς ἀργούντων ἐν Ῥώμῃ θεάτρων· ἀλλὰ περὶ τούτων διὰ μακρῶν ἐν τοῖς ἐξῆς, ὅτε θέλομεν λαλήσει καὶ περὶ τῆς νῦν δημοσιευομένης Κρητικῆς τραγωδίας, ἐν ἧ ὁ Ἀναστάσιος παρίσταται ὡς ἡ προσωποποίησις τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰουστίνου οὐ μόνον ἡ σκηνηκὴ κατέπεσεν ἐν τῇ πρώτῃ ταπεινότητι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ αἰῶνων τελούμενοι ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες διὰ παντὸς κατηργήθησαν.

Ἄν πιστεύσωμεν τὸν Προκόπιον, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐδείχθη φιλομουσότερος τοῦ ἀξέστου θεοῦ αὐτοῦ· οὐχ ἤττον ὅμως ἐκ τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Νεκρῶν τούτου πληροφοροῦμεθα ὅτι ἰδιαζόντως ἐπροστάτευσεν τὰς θυμελικὰς γυναῖκας, ἐπιτρέψας αὐταῖς ὅπως καὶ τὴν σκηνηκὴν ἐγκαταλίπωσι, καὶ γάμους νομίμους συνάπτωσι, καὶ μητέρες νομίμων τέκνων ἀναγνωρίζωνται· τὸ περίεργον δὲ ὅτι διὰ τῆς ΝΑ' Νεκραῶς ἐπιτρέπει εἰς τὰς ἀτυχεῖς ταύτας γυναῖκας καὶ αὐτὴν τὴν ψευδορκίαν, προκαίμενον περὶ ἀρνήσεως πάσης πρὸς ἀναιδῆ ἐρωμένον γραπτῆς τε καὶ ἐνόρκου ὑποσχέσεως. Ἄλλ' αἱ ὑπὲρ τῶν σκηνηκῶν γυναικῶν ἐξαιρετικαὶ καὶ φιλόφρονες αὐταὶ διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ πιθανώτατα ὑπεγορεύθησαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἐν τῇ θυμέλῃ διεληθούσης τὴν νεότητα αὐτῆς Θεοδώρας.

Οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα ὑπεστήριξαν τὸ θέατρον, ἀφοῦ βλέπομεν τὸν Θεόφιλον χάριν τῆς θεατρικῆς παρεστάσεως τοῦ Καραβιτίσιου διατάσσοντα τὸν ἐν τῇ πυρᾷ θάνατον τοῦ πραιποσίτου Νικηφόρου, τοῦ ἐν τῇ παρεστάσει διακωμωδουμένου ὡς ἀρπάσαντος τὸ καράβιον τῆς χήρας.

Ὁ Μακεδονικὸς οἶκος ἐμετρίασε τὰς κατὰ τῶν σκηνηκῶν παλαιὰς διατάξεις, ἀποδοὺς αὐτοῖς διὰ τῶν Βασιλικῶν νόμων πολλὰ τῶν ἀστικῶν δικαιοματίων. Εἰς Κωνσταντῖνον μάλιστα τὸν Ἡ' ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι πρῶτος ἀνέδειξεν ἢ μᾶλλον ἐπισήμως ἀνεγνώρισε καὶ τὸ δημοτικὸν θέατρον· ἡ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσα Βασιλείος Τάξις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιέχει θεατρικὰς σκηναῖς τῶν πολυχρήθμων ἐν Κωνσταντινουπόλει συντεχνιῶν, αἵτινες, ὑπὸ ἰδίου μελωδοῦς, κράττας καὶ ὀρχηστὰς λαμβάνουσι σπουδαιότατον μέρος ἐν ἐκάστῃ ἐκκλησιαστικῇ τε καὶ βασιλικῇ ἑορτῇ, φάλλουσαι ἰδίου ὕμνους καὶ ἐκτελοῦσαι παλαιούς τινες παντομιμικοὺς χορούς, εἰς τῶν ὁποίων, ὁ Μακεδονικὸς, διατηρηθεὶς μέχρι τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος παρὰ τῇ συντεχνίᾳ τῶν βυζαντινῶν κρεωπωλῶν, περιεγράφη λεπτομερῶς ὑπὸ τῆς ἑλληνίδος κυρίας Chenier (μητρὸς τοῦ γνωστοῦ γάλλου ποιητοῦ), ἥτις, καί-

τοι ἀγνοοῦσα τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ὑπαρξίν τοῦ αὐτοῦ χοροῦ, οὐδὲν ἤττον μετ' ὀξυδερκείας ἀνεγνώρισε τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ καὶ πειστικῶς ἰσχυρίσθη ὅτι ἐν τούτῳ διεδραματίζετο ἡ κατὰ Δακρείου ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ περίεργον δὲ ὅτι ὁ ἄλλως τε τοσοῦτον φιλευσεβῆς Κωνσταντῖνος Ἡ' οὐδόλως ἐδίστασεν ἐν τῷ φιλοθεατρικῷ ζήλῳ αὐτοῦ ἵνα ἐπανιδρύσῃ καὶ ἐθνικὰς τελετὰς ῥητῶς ἀπηγορευμένας ὑπὸ τῶν συνοδικῶν κανόνων· οὕτω βλέπομεν ἐπ' αὐτοῦ ἐπανερχόμενα τὰ κατηρηγμένα Βρουμάλια καὶ πρὸ πάντων τὴν βακχικὴν τελετὴν τῶν Ἀηῶν, ὑπ' ἄλλο μὲν ὄνομα (Τρυγητικὸν Δεῖπνον), οὐχ ἤττον ὅμως σκανδαλωδέστεραν τῆς παλαιᾶς, ὡς συνοδευομένην καὶ ὑπὸ χοροῦ προσωποδοφῶν· ὡς θέλομεν ἶδει προσεχῶς, ἡ βακχικὴ αὕτη τελετὴ διατηρεῖται ἔτι ἐν Θράκῃ ἐν τῷ παντομικῷ χορῷ τῶν Ἀναστεναρίων (χορὸς τῶν Παππούδων.)

Ἡ ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπίσημος αὕτη ἐκδήλωσις ὑπὲρ τῆς τῶς παρηγωνισμένης θυμέλης ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀντιθεατρικὴ σταυροφορία δὲν ἰσχυρῶς ἵνα ἀπορριζώσῃ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας τοσοῦτον εὐχάριστα ἔθιμα, μεθ' ὧν ἔζησεν ὁ ἀνθρώπος ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου· τὸ παράδοξον δὲ ὅτι καὶ αὕτη ἡ ἐκκλησία ἀηδίασασα πλέον εἰς τὴν ἀσκητικὴν μονοτονίαν ἐν ἣ ἐπὶ τοσοῦτον ἔζησεν, ἐπεθύμει ἐκ καρδίας ὅπως γευθῆ τῆς παλαιᾶς ἐκείνης θυμηδίας, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶχε τὰς συνεπειὰς τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ. Ὁ τότε πατριάρχης Θεοφύλακτος διεκρίνετο ἐπὶ νεανικῇ ζωηρότητι, συνεχῶς παρεκτρεπομένη εἰς σκηνὰς πάντη ἀσυμβιβάστους πρὸς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἀξίωμα· ἦν ὅμως υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Α' καὶ γυναικῶδες ἀδελφός τοῦ προειρημένου Κωνσταντῖνου Ἡ', οἱ δὲ δύο οὗτοι τίτλοι ἦσαν ἀρκούντως ἰσχυροὶ ὅπως οὐ μόνον καλύπτωσι τὰς νεανικὰς ταύτας παρεκτροπὰς, ἀλλὰ καὶ καθιστῶσιν αὐτὰς ἐπαίνων ἀντικείμενον παρὰ τοῖς πολυχρήμις κόλαξι τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς. Οὐδεὶς ἕτερος πλὴν τοῦ Θεοφύλακτου ἠδύνατο ἵνα τολμήσῃ ὅ,τι οὕτως ἐτόλμησε καὶ ἐπιτυχῶς ἐξετέλεσεν. Ἡ σκηνικὴ ὄρχηστρα εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν ἣ ἕκτοτε διὰ χορῶν καὶ θυμηλικῶν ἀσμάτων διεδραματίζοντο χριστιανικαὶ σκηναί. Ὅτι δὲ ἡ τολμηρὰ αὕτη ἀπόπειρα δὲν ἦν ἀποτελεσμα τῆς προσωπικῆς τοῦ Θεοφύλακτου ἰδιοτροπίας, ἀλλὰ τῆς κοινῆς τῶν πιστῶν ἀπαιτήσεως, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι τὸ χριστιανικὸν θέατρον διετηρήθη ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπὶ πολλὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατριάρχου τούτου ἑκατονταετηρίδας, οὐδεὶς δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀποδιώξῃ, μιμούμενος τὸν Χριστὸν διὰ τῆς μάστιγος, τοὺς κατασχύνοντας τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ· προϊόντος μάλιστα

τοῦ χρόνου τὸ θέατρον τοῦτο μετεδόθη καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, Ἰωάννης δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐυχαΐτων εἰσήγαγεν αὐτὸ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ μετὰ σκανδαλωδῶν τροποποιήσεων, διότι, πλὴν τῶν μελωδῶν καὶ ὄρχηστῶν, ἐλάμβανε μέρος ἐν τῇ παραστάσει καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀποτείνων ὕμνους εἰς τὴν Θεοτόκον ἀντιγεγραμμένους ἐκ τοῦ Εὐριπίδου· ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ Κηρουλλάριος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνεψύχωσε τὴν ἐκκλησιαστικὴν σκηνήν, ὥστε ἐπέτρεψεν ἵνα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ βήματος θίασος σκηνικῶν παριστᾶ τὰς ὠδίας τῆς Θεοτόκου, τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν βάπτισιν ὑπὸ τοῦ Προδρόμου, ὅστις ἀντὶ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος προσέλαβε τὸ ἐθνικὸν ἐπώνυμον Ἀκερσεκόμης. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι, ἐνῷ ἡ ἐκκλησία καλῶς ἐνόησασα τὴν ἀνάγκην τῶν ἀπαιτήσεων τῆς τότε κοινῆς προθύμης συγκατετέθη εἰς τοσαύτας παραχωρήσεις, ἡ πολιτεία ἐδείχθη πολέμιωτάτη τῶν λειτουργικῶν τούτων μεταρρυθμίσεων, διότι ὡς θέλομεν ἶδει παρακατιόντες αὐτὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν θέατρον ἐγένετο μία τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν ἵνα ἀπολέσῃ ὁ Κηρουλλάριος καὶ θρόνον καὶ ζωήν.

Ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν βασιλείων τὸ θέατρον ἐναλλὰξ καταπίπτει καὶ ἀνορθοῦται, διότι, ἐνῷ ἀφ' ἐνὸς μὲν βλέπομεν τοὺς σκηνικοὺς ἀπλοῦς πομπευτὰς τῶν καταδικῶν, ἀφ' ἑτέρου παρουσιάζονται τοσοῦτον ἐν τῇ αὐτῇ σημαίνοντες, ὥστε οἱ τότε λογιώτατοι πολὺ σκανδαλίζονται ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προτιμῆσει· διὸ ὁ μὲν Πτωχοπρόδρομος μακαρίζει τὴν τύχην τῶν θυμηλικῶν, ὁ δὲ Τζέτζης ἐπικαλεῖται τὴν σκιάν τοῦ Σοφοκλέους ἵνα ἴδῃ ὅποια καθάρματα ὀνομάζονται διάδοχοι αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων δὲ ἰδιαζόντως ἐτιμήθη ἢ μᾶλλον ἐξευγενίσθη ἡ σκηνή, ἀφοῦ ἐπετρέπετο εἰς τὸν Φιλῆν νὰ δραματουργῇ τὰς πράξεις τῶν βασιλευόντων καὶ αὐτοὺς τοὺς θανάτους τῶν βασιλοπαίδων, τοὺς ὁποίους ἐν ὀνόματι τῶν θετλιμμένων γονέων θρηνοῦσιν οἱ σκηνικοί.

Ἐν γένει δυνατόν εἰπεῖν ὅτι ὁ ὑπερχιλιεῖς οὗτος βίος τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς οὔτε ἐνδοξος, οὔτε ἐντιμὸς ὁμολογεῖται· καὶ ὅμως εὐρέθησαν ἄνθρωποι οἵτινες, εἴτε ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν τέχνην, εἴτε καὶ πρὸς βιοπορισμὸν, μετῆλθον τὸ ἡτιμωμένον τοῦτο ἐπάγγελμα· ἀλλ' εἰς τοὺς βυζαντινοὺς τούτους παρίας ὀφείλεται ἡ ἀμυδρὰ διάσωσης τῶν σκηνικῶν τῆς ἀρχαιότητος παραδόσεων, αἵτινες ἀπὸ τῶν Σταυροφορικῶν ἰδίως χρόνων μεταχθεῖσαι ἐν τῇ Δύσει ἀπέτελεσαν τὸν πρῶτον πυρῆνα τοῦ ἀναγεννηθέντος θεάτρου.

Ἰπελογίσθη ὅτι εἰς χαιρετισμούς, εἰς τιμὰς βασιλικὰς καὶ στρατιωτικὰς, ἀνταλλαγὰς φιλοφρόνων πατάγων καὶ κρότων, σύμβολα ἐθιμοταξίας, τύπους λιμεναρχικῶν καὶ φρουραρχι-